

індивідуального характеру, які застосовуються в судовому порядку з метою усунення заподіяної шкоди, відшкодування завданих збитків або відновлення порушених прав, тобто подолання тих суспільно небезпечних наслідків, які утворилися в результаті вчинення кримінально-протиправного; *пробаційні кримінально-правові заходи* являють собою різновид соціально-профілактичної примусової діяльності, яка має індивідуальний характер і здійснюється щодо осіб, які відбули покарання до зняття або погашення судимості, з метою попередження вчинення вказаними особами злочинів.

Запропонована розбудова системи кримінально-правових заходів може бути покладена в основу її нормативного закріплення враховуючи її відповідність принципу верховенства права та можливості вирішенню тих завдань, які ставляться перед заходами кримінально-правового впливу сьогодення.

Ключові слова: кримінально-правові заходи, система заходів, покарання, судимість, інші кримінально-правові заходи.

Ключевые слова: уголовно-правовые меры, система мер, наказание, судимость, иные уголовно-правовые меры.

Key words: criminal-legal measure, system of measures, judgment, criminal record, other criminal-legal measures.

ПОЛЯНСЬКИЙ ЄВГЕН ЮРІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент*

ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

Злочин та покарання історично є «основним питанням» кримінального права. Теорія злочину відмінно відпрацьована в науці, витончено втілена в законодавстві, і в цілому залишає нам не так багато дискусійних питань. Адже, не зважаючи на деяку відмінність підходів до розуміння злочину в законодавстві інших країн, зміст злочинної поведінки видається категорією доволі універсальною в державних та соціальних формаціях всієї цивілізованої частини людства.

Натомість кримінальне покарання є значно більш дискусійною категорією. По-перше, з огляду на плюралізм підходів до видових характеристик кримінальних покарань, по-друге з огляду на їхню історичну мінливість, і найголовніше – зважаючи на ефективність. Або краще сказати – зважаючи на їхню неефективність.

З огляду на статтю 50 КК України, кримінальне покарання має досягати таких цілей як кара, попередження вчинення злочинів та виправлення засудженого. В ідеалі кожне призначене покарання має досягнути кожної з поставлених цілей. Втім це неможливо, перш за все з технічних причин. Тепер докладніше.

Історично смертна кара була найпопулярнішим видом кримінального покарання, і широко застосовувалося в більшості розвинутих країн того часу, серед яких безумовним лідером в цьому сумному питанні виступала Велика Британія. Історія як античного світу, так і середньовічного знала чимало видів смертної кари, переважна більшість яких відносилася до її кваліфікованих видів. Взагалі можна сказати, що смертна кара стала певним видом мистецтва, фахівці з якого змагалися на предмет спричинення засудженому до страти найбільших страждань, а також з приводу підвищення видовищності самої страти. Яких цілей мало досягнути таке покарання? Відплатити засудженому? Без сумнівів. Але якщо це відплата, скажемо, за умисне вбивство. А якщо це кара за крадіжку? Чи за інший, ненасильницький злочин? Отже, мала місце диспропорція, яка робила кримінальне покарання несправедливим. А несправедливе покарання не може досягнути будь-яких соціально корисних цілей. Крім того, суспільство звикало до жорстокості, і навіть сама жорстокіша кара не забезпечувала стримування індивідів від вчинення злочинів. У даний час смертна кара й досі активно застосовується в багатьох країнах, напевно найчастіше в Китаї та США. Втім, як ми бачимо, «кати і надалі мають своїх клієнтів», адже сама наявність смертної кари та інтенсивність її застосування не забезпечує реалізації превентивних цілей – злочини продовжують вчинюватися.

Смертна кара смертною карою, але й покарання у виді позбавлення волі видається не менш дискусійним з позицій його ефективності. Таке покарання також має чималий суто каральний потенціал, адже після життя людини її свобода є найбільшою для неї цінністю. Без огляду на тривалість такого покарання, воно забезпечує належну відплату за вчинення злочинного діяння, втім має цікаву тенденцію відносно реалізації цілей попередження вчинення злочинів та виправлення засудженого. Так немає сумнівів, що виправлення засуджених в умовах реальї пенітенціарної системи України взагалі не є можливим. Зважаючи на домінування специфічної субкультури та обумовлених нею порядків в пенітенціарних установах, засуджені навпроти отримують злочинні навички, або ж психічні травми, зумовлені відношенням до себе з боку інших засуджених, адміністрації пенітенціарної установи тощо. Таким чином, мови про реальне виправлення особи фактично не йде. Отже є певна зворотна пропорція: чим довшим є покарання у виді позбавлення волі, тим більший каральний заряд воно несе у собі, але тим більш шкідливим воно є для самого засудженого. Натомість, чим менш тривалим є покарання у виді позбавлення волі, тим більший в нього виправний потенціал. Звісно, каральний заряд такого покарання у більшості випадків може виявитися недостатнім.

Отже, залишається відкритим питання ефективності кримінальних покарань, при тому як у світовому вимірі, так і в масштабах України. Можна констатувати, що наразі немає абсолютно ефективного кримінального покарання, або поєднання таких покарань.

В тому числі по причинах відірваності теорії і законодавства від соціальних і правових реалій життя.

Існує, наприклад, позиція щодо штрафу, як ефективного покарання за вчинення корупційних злочинів, або злочинів проти власності, чи в сфері господарської діяльності тощо. Зрозуміло, певна сума штрафу для одного індивіду може бути надмірною, а для іншого не бути проблемою взагалі. І реальний майновий стан особи часто встановити неможливо. Якщо ж засуджений не в змозі виплатити штраф, то йому залишається одна альтернатива – інше кримінальне покарання, скоріш за все пов'язане з ізоляцією від суспільства. Виходить що чим більшими коштами реально заволоділа особа злочинним шляхом, тим простіше їй буде розраховуватися з державою. Ситуація виглядає історичною: диверсифікація кримінальних покарань для різних верств населення в залежності від соціального статусу була поширена в античні часи, і в середньовіччя, і в монархіях нових часів. Не вистачало цього лише у сучасній Україні. Те ж саме стосується і конфіскації майна: незважаючи на активний пошук в сфері протидії корупції, кримінально-правовий інструментарій в цьому питанні залишається безсилим перед хитрістю корупціонерів та крадіїв державних коштів. А зважаючи на корупцію в правоохоронній сфері усі спроби стримувати корупцію кримінально правовими засобами фактично помножені на нуль. Про що яскраво свідчить статистика вироків винесених (чи не винесених) по фактам вчинення резонансних злочинів, а також сума штрафів, яка була стягнута з корупціонерів.

Що ж стосується поєднання основних покарань, альтернативних позбавленню волі, з різними видами додаткових покарань, то такий підхід видається доволі творчим, і потребує відповідного аналізу судом усіх соціально-психологічних характеристик особи винного, що на практиці може бути складним, та й взагалі наводить на думки з минулого, маючи деякий присмак ломброзіанства.

Зрозумілим є те, що тюрма, як винахід суспільства на певному етапі його розвитку, є шляхом в нікуди. І настане момент, коли суспільство почне поступово відмовлятися від цього виду покарання як самого масового, як свого часу від смертної кари. Втім чим його слід замінити – поки що на це питання ґрунтові відповіді немає.

Ключові слова: кримінальне покарання, смертна кара, позбавлення волі, штраф, ефективність кримінального покарання, корупція.

Ключевые слова: уголовное наказание, смертная казнь, лишение свободы, штраф, эффективность уголовных наказаний, коррупция.

Key words: criminal punishment, death penalty, imprisonment, fine, efficiency of criminal punishment, corruption.